

Олександр Сергійович ШАДРІН*(Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків)*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ЗАХИСНИКА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У статті наголошено, що здійснено комплексний аналіз нормативно-правової бази, що регламентує статус захисника: наведено огляд основних положень Кримінального процесуального кодексу України, законів «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про безоплатну правничу допомогу», а також практики Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення права на правничу допомогу та права на вільний вибір захисника. Особливо відзначено, що сучасне українське законодавство значною мірою гармонізоване з міжнародними стандартами щодо гарантій захисту у кримінальному процесі. З'ясовано, що процесуальний статус захисника у кримінальному провадженні в Україні базується на гармонійному поєднанні норм матеріального й процесуального права, а також положень міжнародних актів, які визначають загальні стандарти здійснення правосуддя та захисту прав людини. Зазначено, що українське законодавство чітко регламентує вимоги до особи, яка може виконувати функції захисника, а також встановлює комплекс прав, обов'язків і гарантій для забезпечення ефективного захисту підозрюваних і обвинувачених. Підкреслено, що розвинена система відповідальності адвокатів та захисників, а також механізми захисту їхніх професійних прав, створюють необхідні умови для належного виконання їхньої місії. Акцентовано, що сучасний розвиток української правової системи, відповідність її міжнародним стандартам, орієнтація на практику Європейського суду з прав людини та роз'яснення Конституційного Суду України сприяють формуванню єдиної, послідовної правозастосовної практики. Завдяки цьому формується високий рівень правової визначеності, що забезпечує надійний захист основоположних прав і свобод кожної особи. Наголошено, що важливим є й постійне вдосконалення підзаконних нормативно-правових актів, які деталізують і розширюють інструментарій захисника у кримінальному процесі, враховуючи динаміку суспільного розвитку та виклики сучасності. Вказано, що синергія законодавчих та інституційних гарантій дозволяє забезпечити баланс інтересів сторін у кримінальному провадженні, підвищує довіру громадян до правосуддя й сприяє утвердженню принципу верховенства права.

Ключові слова: захисник, адвокат, кримінальне провадження, право на захист, процесуальний статус, нормативно-правове регулювання, кримінальна процесуальна регламентація.

Постановка проблеми. У сучасній правовій системі України питання

забезпечення права на захист у кримінальному провадженні набуває виняткового значення, оскільки саме від ефективності цього інституту залежить дотримання фундаментальних прав і свобод людини та громадянина. Захисник виступає ключовою фігурою у процесі реалізації конституційних гарантій особи, щодо якої здійснюється кримінальне переслідування, і водночас є носієм особливого процесуального статусу, визначеного цілою низкою нормативно-правових актів. Визначення меж повноважень, обов'язків і можливостей захисника ґрунтується на поєднанні національних та міжнародних стандартів, що ускладнюється постійною трансформацією законодавства, появою нових викликів у сфері кримінальної юстиції, а також специфікою правового режиму у зв'язку з суспільно-політичними змінами.

Нормативно-правове регулювання процесуального статусу захисника охоплює як основоположні конституційні положення, так і деталізовані норми кримінального процесуального закону, які визначають не лише саму можливість залучення захисника, а й систему гарантій, процедурні вимоги та обмеження, що забезпечують рівновагу між публічними інтересами держави та приватними інтересами особи. Зростаюча роль захисника у кримінальному провадженні також обумовлюється тенденціями розвитку адвокатури, реформуванням судової системи, інтеграцією України до європейського правового простору та імплементацією міжнародних стандартів у сфері прав людини. На цьому тлі особливої актуальності набуває комплексний аналіз нормативно-правового підґрунтя, яке формує процесуальний статус захисника, уточнює його функції, повноваження та відповідальність, а також визначає особливості реалізації права на захист у різних стадіях кримінального провадження.

Питання забезпечення права на захист у кримінальному процесі України, реалізації функції захисту в кримінальному провадженні, а також ролі захисника під час досудового розслідування та судового розгляду традиційно привертають увагу правничої спільноти та науковців і стали предметом ґрунтовних досліджень багатьох фахівців, серед яких Б. Баженов, С. Гап'як, В. Гончаренко, С. Гончаренко, Є. Лук'янчиков, О. Мартовицька, А. Молдован, В. Нор, В. Попелюшко, Р. Сибірна, О. Татаров та інші. Водночас значна частина питань у цій сфері залишається дискусійною чи невирішеною. Динамічний розвиток суспільних процесів, початок повномасштабного вторгнення на територію України, запровадження воєнного стану, безперервне оновлення нормативно-правової бази з питань забезпечення права на захист у кримінальному провадженні, а також реформування системи кримінальної юстиції суттєво впливають на актуальність наукових поглядів і обумовлюють необхідність переосмислення усталених підходів до визначення процесуального статусу захисника у кримінальному процесі.

Тому *метою* представленого дослідження є з'ясування стану нормативно-правового регулювання процесуального статусу захисника в кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, нормативно-правове регулювання – це процес впорядкування суспільних відносин за допомогою системи правових норм, які встановлюються державою та мають обов'язковий характер для всіх суб'єктів. Воно охоплює розробку, прийняття, впровадження та контроль за виконанням правових норм, спрямованих на врегулювання певних сфер суспільного життя¹.

При цьому основними ознаками, які в своїй сукупності характеризують нормативно-правове регулювання, є такі:

- системний характер. Іншими словами, нормативно-правове регулювання базується на сукупності правових норм, які містяться в різних нормативно-правових актах (законах, указах, постановах тощо);

- здійснюється за допомогою державного регулювання. Держава відіграє ключову роль у процесі нормативно-правового регулювання, встановлюючи та забезпечуючи дотримання правових норм;

- впорядковує суспільні відносини. Нормативно-правове регулювання має на меті впорядкування та організацію суспільних відносин у певних сферах, забезпечуючи стабільність та передбачуваність;

- обов'язковий характер. Норми права, що використовуються в нормативно-правовому регулюванні, мають обов'язковий характер для всіх суб'єктів права;

- здійснює правовий вплив. Нормативно-правове регулювання здійснюється за допомогою різних правових засобів, таких як дозволи, зобов'язання, заборони, які впливають на поведінку людей та організацій.

З огляду на що під нормативно-правовим регулюванням процесуального статусу захисника в кримінальному провадженні прийнято розуміти певну сукупність правових норм і принципів, що визначають підстави, порядок, межі, права, обов'язки, гарантії та обмеження для здійснення захисником своєї діяльності у межах кримінального процесу. Таке регулювання охоплює як основоположні конституційні положення, так і спеціалізовані норми кримінального процесуального та суміжного законодавства, що у взаємодії забезпечують реальне й ефективне здійснення права на захист особи, щодо якої ведеться кримінальне провадження.

Більше за все, зважаючи на багатовимірність і водночас динамічність нормативно-правового регулювання, важливо враховувати не лише чинні правові акти, а й їхню взаємодію, зміни та вдосконалення під впливом сучасних викликів. Саме комплексний підхід до аналізу цих норм дає можливість усвідомити справжню природу процесуального статусу захисника, уточнити межі його повноважень і визначити ефективні механізми реалізації права на захист, що, у свою чергу, сприяє підвищенню

¹ Селіванов В. Проблема методологічної обґрунтованості вітчизняного правознавства та юридичної практики. *Право України*. 1999. № 1. С. 20–27; Рабінович П. Основи загальної теорії права та держави : навчальний посібник. Вид. 9-те, зі змінами. Львів : Край, 2007. 192 с. Чемодурова А. Правове регулювання та його ефективність у сучасному світі. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 4. С. 262–267.

стандартів правосуддя та гарантуванню прав людини в умовах розвитку правової системи України.

Передусім варто зазначити, що процесуальний статус захисника в кримінальному провадженні – це кримінальний процесуальний інститут, а значить його регламентація здійснюється кримінальним процесуальним законодавством. Як зазначається у ч. 2 ст. 1 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України, «кримінальне процесуальне законодавство України складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цього Кодексу та інших законів України»¹.

Конституція України є основним юридичним актом держави і має найвищу юридичну силу. Усі закони та інші нормативно-правові акти приймаються на її основі й повинні відповідати положенням Конституції України [5]. Загальні засади кримінального провадження закріплені в положеннях Конституції України. Вони пронизують увесь кримінальний процес. Зокрема, в Основному Законі України закріплено таке конституційне право як право на захист. У ст. 59 указанного нормативно-правового акта зазначається, що «кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав»².

Більше за все, в Конституції України серед засад судочинства законодавець називає забезпечення обвинуваченого права на захист (ст. 129)³. Вказана конституційна засада знайшла своє відображення й відповідно втілення в загальній засаді кримінального провадження, закріпленій у п. 13 ч. 1 ст. 7 КПК України, – забезпечення права на захист⁴. Більш детально сутність указаної засади кримінального провадження розкрито в ст. 20 КПК України, згідно з якою право на захист включає в себе такі складові елементи, як: надання підозрюваному, обвинуваченому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення; право збирати і подавати докази; право брати особисту участь у кримінальному провадженні; право користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права⁵.

Водночас, як указується в ст. 9 Конституції України, «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України»⁶. Відповідно, нормативно-правове регулювання процесуального статусу захисника в кримінальному провадженні здійснюється й міжнародними договорами, тобто укладеними

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

² Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96 ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

³ Там само.

⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

⁵ Там само.

⁶ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96 ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

у письмовій формі з іноземною державою або іншим суб'єктом міжнародного права, який регулюється міжнародним правом, незалежно від того, міститься договір в одному чи декількох пов'язаних між собою документах, і незалежно від їх конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо)¹. У цьому контексті варто наголосити, що участь захисника в кримінальному провадженні для здійснення захисту є одним із складників такого міжнародного правового стандарту як «право захищати себе особисто або використовувати правову допомогу захисника, вибраного ним на власний розсуд»². До того ж обов'язок держави гарантувати можливість вільного вибору обвинуваченим захисника розглядається як невід'ємний елемент ефективного засобу правового захисту³.

Проте пріоритетним нормативно-правовим актом, яким регулюється процесуальний статус захисника в кримінальному провадженні, є КПК України. Бо, як зазначається в ч. 3 ст. 9 цього нормативно-правового акта, «закони та інші нормативно-правові акти України, положення яких стосуються кримінального провадження, повинні відповідати цьому Кодексу. При здійсненні кримінального провадження не може застосовуватися закон, який суперечить цьому Кодексу»⁴.

Так, у ст. 20 КПК України зазначається, що одним із складових елементів права на захист у кримінальному провадженні є можливість користуватися правовою допомогою захисника. При цьому в ч. 2 цієї статті законодавець корелює із правом на захист обов'язок слідчого, прокурора, слідчого судді «роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника». Разом із тим законодавець у ч. 4 ст. 20 КПК України застерігає, що «участь у кримінальному провадженні захисника підозрюваного, обвинуваченого, представника потерпілого, представника третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, не звужує процесуальних прав підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, третьої особи, щодо майна якого вирішується питання про арешт»⁵.

Визначення категорії осіб, які можуть здійснювати захист у кримінальному провадженні, порядок залучення захисника та загальні правила його участі в кримінальному провадженні закріплені в ст. ст. 45–54 КПК України, а також у спеціальних нормах кримінального процесуального законодавства, які регулюють підстави та процесуальний порядок проведення процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень.

¹ Про міжнародні договори України : Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 50. Ст. 540.

² Європейська конвенція з прав людини : Міжнародний документ. Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. Стор. 270.

³ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Міжнародний документ. Пакт Організації Об'єднаних Націй від 16.12.1966 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

⁵ Там само.

У кримінальному процесуальному законодавстві України, як демонструє ст. 45 КПК України, встановлена адвокатська монополія на здійснення в кримінальному провадженні захисту «підозрюваного, особи, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію)»¹.

При цьому деталізуються окремі змістовні елементи процесуального статусу захисника в кримінальному провадженні й у положеннях інших законодавчих актів. Як приклад, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 1 закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокат – це фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені цим Законом². Більш детально вимоги до фізичної особи, яка може бути адвокатом, розкрито в ст. 6 цього ж нормативно-правового акта. Такими вимогами є: наявність вищої юридичної освіти; володіння державною мовою, що засвідчується документом про повну загальну середню освіту за умови, що такий документ підтверджує вивчення особою української мови як навчального предмета (дисципліни), або державним сертифікатом про рівень володіння державною мовою, що видається Національною комісією зі стандартів державної мови³; наявність стажу роботи за спеціальністю в галузі права після здобуття повної вищої юридичної освіти не менше двох років; складений кваліфікаційний іспит; пройдене стажування (або наявність стажу роботи помічником адвоката не менше одного року за останні два роки); складена присяга адвоката України; наявність свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю⁴.

Крім того, керуючись ч. 1 ст. 45 КПК України, захисником є адвокат, який залучається до кримінального провадження для реалізації такого виду адвокатської діяльності як захист. Останній полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів тих учасників кримінального провадження, які перераховані в ч. 1 ст. 45 КПК України⁵ та п. 5 ч. 1 ст. 1 закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»⁶. При цьому, виходячи зі значення терміну «адвокатська діяльність» можна припустити, що здійснення захисту є одним із різновидів правничої допомоги адвоката

¹ Там само.

² Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076–VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282

³ Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019 р. № 2704–VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 21. Ст. 81.

⁴ Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076–VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282

⁵ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651–VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

⁶ Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076–VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282

клієнту¹. Водночас у ст. 19 закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» наводиться невичерпний перелік видів адвокатської діяльності, серед яких законодавець також називає захист прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію)².

При цьому не може бути захисником у кримінальному провадженні «адвокат, відомості про якого не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України або стосовно якого у Єдиному реєстрі адвокатів України містяться відомості про зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю»³.

Окремо слід підкреслити, що захисник у кримінальному провадженні фактично надає своєму підзахисному правничу допомогу. Тому нормативно-правове регулювання процесуального статусу захисника в кримінальному провадженні, поряд із тим, здійснюється й положеннями закону України «Про безоплатну правничу допомогу». Зокрема, в п. 3 ч. 1 ст. 1 цього правового акта зазначається, що правнича допомога – це «надання правничих послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення». При цьому в цій же статті в п. 4 дається роз'яснення, що слід розуміти під правничими послугами. Це «надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань; складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; здійснення представництва інтересів особи в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; забезпечення захисту особи від обвинувачення; надання особі допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правничої допомоги та медіації»⁴.

Права та обов'язки захисника в кримінальному провадженні визначені як загальними, так і спеціальними кримінальними процесуальними нормами. Зокрема, взаємопов'язана сукупність прав і обов'язків захисника в кримінальному провадженні визначена як положеннями КПК України, так і ст. ст. 20–22 закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»⁵. У КПК України адвокат, який бере участь у кримінальному провадженні участь в якості захисника, поряд із професійними правами адвоката, користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого,

¹ Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076–VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.

² Там само.

³ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651–VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

⁴ Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02.06.2011 р. № 3460–VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 577.

⁵ Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076–VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.

захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику, з моменту надання слідчому, прокурору, слідчому судді, суду свідoctва про право на зайняття адвокатською діяльністю, ордеру, договору із захисником або доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги¹. Відповідальність захисника варіюється залежно від виду та характеру вчиненого ним правопорушення. Зокрема, у випадку вчинення дисциплінарного правопорушення захисник несе дисциплінарну відповідальність згідно з Розділом IV закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»². Особливості притягнення захисника до адміністративної та кримінальної відповідальності передбачені відповідними галузями матеріального права.

Гарантії діяльності захисника представлені гарантіями адвокатської діяльності, визначеними у ст. 23 закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»³, процесуальними гарантіями (заборона оглядати, вилучати чи розголошувати слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом документи, пов'язані з виконанням захисником його обов'язків, без його згоди (ч. 6 ст. 46 КПК України), обов'язок органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх службових осіб виконувати законні вимоги захисника (ч. 7 ст. 46 КПК України), заборона допитувати як свідка адвоката про відомості, які становлять адвокатську таємницю (п. 2 ч. 2 ст. 65 КПК України) тощо), встановленням відповідальності, наприклад, кримінальної за втручання в діяльність захисника (ст. 397 КК України), погрози чи насильство щодо захисника (ст. 398 КК України), умисне знищення або пошкодження майна захисника (ст. 399 КК України), посягання на життя захисника у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги (ст. 400 КК України)⁴ і т. п.

Відтак, можна впевнено стверджувати, що законодавець гармонізує положення різних нормативно-правових актів, які регламентують забезпечення права на захист у межах кримінального провадження, тим самим мінімізуючи можливість виникнення будь-яких колізій у кримінально-процесуальному законодавстві. Це, своєю чергою, позитивно впливає на ефективність правозастосування: завдяки такому підходу формується єдина практика тлумачення та застосування норм закону при реалізації права на захист та залученні захисника.

Додатково варто звернути увагу й на те, що сучасні тенденції розвитку національної правової системи передбачають не лише уніфікацію, а й

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

² Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.

³ Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.

⁴ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

адаптацію законодавства відповідно до міжнародних стандартів у сфері прав людини. Це стимулює подальше вдосконалення процесуального статусу захисника, розширення його інструментів та засобів для ефективного захисту прав і свобод особи, а також забезпечення балансу між інтересами сторін у кримінальному провадженні. У результаті відбувається підвищення рівня гарантій справедливого судочинства й утвердження принципу верховенства права в Україні.

Водночас чимало організаційних аспектів доступу до правничої допомоги, зокрема в кримінальному провадженні, регулюється на підзаконному рівні. Тобто Процесуальний статус захисника в кримінальному провадженні регулюється КПК України, а також підзаконними нормативно-правовими актами, які уточнюють і деталізують положення КПК. Наприклад, мова йде про такі нормативно-правові акти, які врегульовуються окремі аспекти процесуального статусу захисника в кримінальному провадженні: постанова Кабінету Міністрів України «Про реформування територіальних органів Міністерства юстиції та розвиток системи надання безоплатної правової допомоги» від 11.02.2016 № 99; Порядок надання безоплатної правової допомоги працівниками місцевих центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги, затверджений наказом Координаційного центру з надання правової допомоги Міністерства юстиції України від 28.01.2019 № 2; Правила адвокатської етики, затверджені звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09.06.2017 тощо.

Крім того, варто вказати, що згідно з ч. 2 ст. 8, ч. 5 ст. 9 КПК України практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) є джерелом кримінального процесуального права та безпосередньо впливає на формування національного законодавства у сфері захисту прав людини. Відповідно, рішення ЄСПЛ обов'язкові для застосування судами України, а їхні положення визначають стандарти забезпечення права на захист у кримінальному провадженні.

У цьому ж контексті важливим орієнтиром для вітчизняної правозастосовної практики залишаються й роз'яснення Конституційного Суду України щодо змісту та обсягу права на захист, а також засад його реалізації та гарантій. Саме такі роз'яснення сприяють уніфікації підходів до розгляду питань забезпечення прав підозрюваних і обвинувачених, а також підвищують рівень правової визначеності у кримінальному процесі.

Приміром, як роз'яснює Конституційний Суд України, право вільного вибору захисника полягає у забезпеченні можливості з метою отримання правової допомоги вибрати захисником своїх прав особу, яка є фахівцем у галузі права і за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи¹. При цьому завданням діяльності

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника): рішення

захисника в кримінальному провадженні є надання правничої допомоги підзахисному з метою забезпечення захисту прав, свобод та законних інтересів клієнта. Зокрема, правнича допомога (раніше в нормативно-правових актах і науковій фаховій літературі використовувався термін «правова допомога»), як зазначає Конституційний Суд України, є «багатоаспектною, різною за змістом, обсягом та формами і може включати консультації, роз'яснення, складення позовів і звернень, довідок, заяв, скарг, здійснення представництва, зокрема в судах та інших державних органах, захист від обвинувачення тощо. Вибір форми та суб'єкта надання такої допомоги залежить від волі особи, яка бажає її отримати. При цьому у передбачених законом випадках, зокрема для захисту прав і свобод дітей, неповнолітніх батьків та для захисту від обвинувачення, відповідні державні органи, їх посадові та службові особи під час здійснення своїх повноважень зобов'язані забезпечити надання зазначеним особам необхідної правової допомоги»¹.

Висновки. Отже, узагальнюючи викладене, можна зробити висновок, що процесуальний статус захисника у кримінальному провадженні в Україні базується на гармонійному поєднанні норм матеріального й процесуального права, а також положень міжнародних актів, які визначають загальні стандарти здійснення правосуддя та захисту прав людини. Українське законодавство чітко регламентує вимоги до особи, яка може виконувати функції захисника, а також встановлює комплекс прав, обов'язків і гарантій для забезпечення ефективного захисту підозрюваних і обвинувачених. Водночас, розвинена система відповідальності адвокатів та захисників, а також механізми захисту їхніх професійних прав, створюють необхідні умови для належного виконання їхньої місії.

Сучасний розвиток української правової системи, відповідність її міжнародним стандартам, орієнтація на практику Європейського суду з прав людини та роз'яснення Конституційного Суду України сприяють формуванню єдиної, послідовної правозастосовної практики. Завдяки цьому формується високий рівень правової визначеності, що забезпечує надійний захист основоположних прав і свобод кожної особи.

Важливим є й постійне вдосконалення підзаконних нормативно-правових актів, які деталізують і розширюють інструментарій захисника у кримінальному процесі, враховуючи динаміку суспільного розвитку та виклики сучасності. Саме синергія законодавчих та інституційних гарантій дозволяє забезпечити баланс інтересів сторін у кримінальному провадженні, підвищує довіру громадян до правосуддя й сприяє утвердженню принципу верховенства права.

Отже, інститут захисника у кримінальному провадженні є не лише

Конституційного Суду України від 16.11.2000 № 12-рп/2000. *Офіційний вісник України*. 2000. № 47. Стор. 109. Ст. 2045.

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голована Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) : Рішення Конституційного Суду України від 30.09.2009 № 23-рп/2009. *Офіційний вісник України*. 2009. № 79. Стор. 62. Ст. 2694.

невід'ємною складовою реалізації права на захист, а й важливим гарантом справедливого судочинства, що відповідає найкращим європейським і світовим зразкам. Подальший розвиток і вдосконалення цієї сфери залишаються ключовими чинниками утвердження демократичних засад у правовій системі України та забезпечення гідного захисту прав і свобод кожної людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Європейська конвенція з прав людини : Міжнародний документ. Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. Стор. 270.
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96 ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Міжнародний документ. Пакт Організації Об'єднаних Націй від 16.12.1966 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
6. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.
7. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 577.
8. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019 р. № 2704-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 21. Ст. 81.
9. Про міжнародні договори України : Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 50. Ст. 540.
10. Рабінович П. Основи загальної теорії права та держави : навчальний посібник. Вид. 9-те, зі змінами. Львів : Край, 2007. 192 с.
11. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника): рішення Конституційного Суду України від 16.11.2000 № 12-рп/2000. *Офіційний вісник України*. 2000. № 47. Стор. 109. Ст. 2045.
12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) : Рішення Конституційного Суду

України від 30.09.2009 № 23-рп/2009. *Офіційний вісник України*. 2009. № 79. Стор. 62. Ст. 2694.

13. Селіванов В. Проблема методологічної обґрунтованості вітчизняного правознавства та юридичної практики. *Право України*. 1999. № 1. С. 20–27.

14. Чемодурова А. Правове регулювання та його ефективність у сучасному світі. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 4. С. 262–267.

Стаття надійшла до редакції 15.08.2024

Oleksandr S. SHADRIN,

Postgraduate Student

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

LEGAL REGULATION OF THE PROCEDURAL STATUS OF A DEFENSE OFFICER IN CRIMINAL PROCEEDINGS

The article emphasizes that a comprehensive analysis was conducted of the normative and legal framework regulating the status of the defender: an overview is provided of the main provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine, the Laws “On the Bar and Advocacy,” “On Free Legal Aid,” as well as the practice of the Constitutional Court of Ukraine regarding the official interpretation of the right to legal assistance and the right to freely choose a defender. It is particularly noted that modern Ukrainian legislation is largely harmonized with international standards regarding guarantees of defense in criminal proceedings. It has been established that the procedural status of the defender in criminal proceedings in Ukraine is based on a harmonious combination of substantive and procedural law, as well as the provisions of international instruments that define general standards for the administration of justice and the protection of human rights. It is noted that Ukrainian legislation clearly regulates the requirements for a person who can act as a defender, and also establishes a set of rights, duties, and guarantees to ensure effective protection of suspects and the accused. It is emphasized that a developed system of responsibility for lawyers and defenders, as well as mechanisms for protecting their professional rights, create the necessary conditions for the proper fulfillment of their mission. The article highlights that the modern development of the Ukrainian legal system, its alignment with international standards, its orientation toward the practice of the European Court of Human Rights, and the clarifications of the Constitutional Court of Ukraine contribute to the formation of a unified and consistent law enforcement practice. This results in a high level of legal certainty, ensuring reliable protection of the fundamental rights and freedoms of every individual. It is stressed that continuous improvement of subordinate regulatory acts, which detail and expand the defender’s toolkit in criminal proceedings, is also important, taking into account the dynamics of social development and modern challenges. It is indicated that the synergy of legislative and institutional guarantees provides a balance of interests of the parties in criminal proceedings,

increases citizens' trust in the judiciary, and promotes the establishment of the rule of law.

Key words: *defender, lawyer, criminal proceedings, right to defense, procedural status, normative and legal regulation, criminal procedural regulation.*